SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK IV. ČÍSLO 8.

Ján Mihál:

ZO SLOVENSKÉHO PÁDOSLOVIA.

Vzťah medzi jednotlivými skloniteľnými slovami samými s jednej stránky a medzi slovesami a skloniteľnými slovami so stránky druhej vyjadrujeme v jednotlivých jazykoch t. zv. pádmi (casus). Ako môžeme kombinovať v matematike čísla, tak môžeme kombinovať v ucelené myšlienky jednotlivé pochopy a slová v ich auditívnych alebo vizuálnych realizáciách. Slová vznikajú permutáciou (prestavovaním) hlások, na pr. máme tieto hlásky (čiže prvky reči): *r, á, t, a, ť*, ktoré prvky tvoria srozumiteľné slovo, pochop, *rátať*; keď tie isté prvky soskupíme inakšie, dostaneme zasa iné slovo: *tárať*; alebo iné prvky: *š, k, o, l, a* dajú dovedna v tom poradí, ako sme ich uviedli, pochop *škola*, ale poprestavované dajú slovo *lokša* a pod. Prvkov reči (foneticky: hlások, fonologicky: foném, čiže predstáv hlások) máme v našej reči 39, ktoré nám umožňujú vytvárať ohromné množstvo permutácií. Veď len uvážme: z desiatich prvkov (hlások, foném) môžeme vytvoriť už 3,628.800 permutácií. Z takého počtu prestavovaní naskytuje sa nám krásny výber skupín prvkov pre srozumiteľné slová, tobôž potom z permutácií 39 prvkov. Skupiny prvkov ľudskej reči (gramaticky slabiky, matematicky variácie) spájame potenciálne ďalej v slová podľa súhry predstáv s artikulačnými zákonmi v patričnej rečovej mechanike. Slová samé o sebe ešte netvoria reč, hovor, jazyk. Rečou sa stanú až vo vete. Na pr. slová *žiak* a *písať*, alebo *dám* a *chlapec* stanú sa srozumiteľnou rečou až vo vetách: na pr. *žiak píše, dám chlapcovi*. Teda, aby medzi jednotlivými slovami nastal logický vzťah, existujúci in potencia v našich predstavách, musia slová budúcej vety opustiť svoju formu statickú a prijať dynamickú formu. Pravda, nie v každej reči je to tak. Na pr. z germánskych jazykov

angličina a zo slovanských zasa bulharčina zostávajú pri tvaroch statických, vzťahy vyjadrujú zväčša len predložkami. Prechod statických tvarov slov v tvary dynamické umožňujú nám t. zv. pádové koncovky slov skloniteľných, osobné prípony slovesné a predložky. Posledné poznávame práve podľa toho, že menia pádové prípony nasledujúcich skloniteľných slov.

Ani v množstve pádov sa neshodujú jednotlivé jazyky. Tak v maďarčine môžeme narátať i 15—20 pádov, na pr. *ember*, *-é*, *-ré*, *-re*, *-nek*, *-től*, *-ről*, *-ből*, *-hez*, *-rel*, *-em*, *-ed*, *-ben*, *-en* a pod. V slovanských jazykoch môžeme hovoriť všeobecne o šiestich, po prípade o siedmich pádoch. V slovenčine máme dnes už vlastne len šesť pádov, keďže vokatív má už len niektoré zvyšky. O vokatíve viď SR I, str. 7.

Tých sedem pádov delíme zvyčajne na dve skupiny: *priame pády* (casus recti) a *nepriame pády* (casus obliqui); do prvej skupiny patria *nominatív* s *vokatívom*, do druhej zasa ostatné: *genitív*, *datív*, *akuzatív*, *lokál* a *inštrumentál*. Slová v priamych pádoch nepoznajú závislostí, vystupujú staticky. Slová v nominatíve označujú konajúce bytnosti, pôvodcov činnosti, vetných arbitrov alebo nositeľov vlastností, na pr. strom je zelený, chlapec píše a pod.

Vokatív zasa má samostatnú vetnú platnosť, nezávisí od svojho vetného suseda; slová (hlavne len substantíva a pronomina) vo vokatíve sú mennými nominálnymi vetami, na pr. *Otecko*, kde si bol? Uvedená veta je súvetie priradené, prvá veta je menná, druhá je jednoduchá veta opytovacia. Menné vety sú jednočlenné vety ako vety interjekcionálne, o ktorých písal v tomto časopise B. Letz (II, 193 a 224). O nominálnych vetách v slovenčine písal tiež B. Letz ešte v prvom ročníku nášho časopisu (str. 25 a nasl.). Pravda, nám teraz nejde tu o jednočlenné vety a spomenuli sme ich len v súvislosti s priamymi pádmi, aby sme letmo poukázali na vetnú funkciu tých pádov.

Podľa toho, čo sme povedali vyššie, že nominatív označuje konajúcu bytnosť, môže byť vo vete dvojčlennej najčastejšie podmetom alebo ako nositeľ vlastnosti: prívlastkom i doplnkom. Príkladov v hociktorej školskej gramatike nadostač a nemusíme tu sa nimi osobitne zaoberať. Ide nám teraz hlavne o tie pády, ktoré sú dôležité pre slovenskú syntax. Tak prejdeme hneď na *akuzatív*.

Akuzatívom vyjadrujeme vo vete doplnok vecný čiže predmet, ktorý dej slovesný v celosti zasahuje hlavne v pozitívnych vetách; vo vetách záporných (negatívnych) vyjadrujeme predmet často ge-

nitívom (viď o zápornom genitíve SR II, 121 a III, 81). Akuzatívy môžu byť rozličné. Obyčajne ich triedime podľa vplyvu tých druhov slov, ktoré bezprostredne vplývajú na vecný predmet. Podľa toho máme *akuzatív adverbálny* (prislovesný), *adnominálny* (primenný), *adverbiálny* (príslovkový) a t. zv. *akuzatív predložkový*.

Akuzatív ako všetky ostatné nepriame pády má svoje prípony, pravda, dnes by sme pôvodné akuzatívne koncovky nadarmo hľadali pri substantívach osobných i životných mužského rodu v sg. i v pl. To sú vlastne genitívy: chlapa, chlapov. Podobne splynul pri neživotných mask. nominatív s akuzatívom v pl. atď.

S vývinom jazyka súvisí a rovnobežne postupuje i tendencia odstraňovať zbytočnosti a zjednodušovať zložitosti. Deflexívne tendencie sú v každom jazyku, vyvolávajú ich analogie pádové a i syntaktické.

Teraz si preberieme jednotlivé druhy akuzatívu.

Akuzatív adverbálny býva po 1. ako predmet vonkajší pri slovesách prechodných (tranzitívnych), na pr.: Ach, *neumývaj ma*, Pompilio. Hr. M. 6; Tu sme, gazda, v dobrom mieste v kuchyni toť pri ohnisku: *odkladáme prázdnu misku*, večieročku zapíjame, *zapekačky zapekáme*. Hv. VII, 119; Kaplán Létay *uprel* na ňu svoje *podozrivé oči*. M. U. Ž. bič I, 181; *Zmenku podpisoval* majetný gazda, dobrý človek. Taj. IV, 7; *Jeru nedoviedla* sem túžba za umeleckým pôžitkom. Kuk. V, 143; *Biedu treba liečiť* ako chorobu. M. U. Ž. bič I, 132; *Oba mosty odniesla* voda. Hronský, Chlieb 89; Kuzma *sobral obrvy* do fercov. Kuk. V, 35; Bezprostredne pred verandou je bohato umele a pilne pestovaná kvetná zahrada so silným vodometom, *hádžúcim* celý deň do vzduchu *snop kryštáľových prútov a kvapák*. Vaj. X, 9; Ale *deti treba učiť rozumné veci*, čo z toho budú mať osoh do smrti. Taj. II, 119.

Niektoré slovesá sú vše podmetné (neprechodné) a vše predmetné (prechodné), pravda, s iným významom: *Brodí* Janík *kone* v tej dunajskej vode. 100, 72. Steny *znoj*, *loj* sviečky *plačú*... Hv. VII, 72. — Ináč hovorievame podľa úzu: brodím cez močiar, plačem celú noc a pod., teda v neprechodnom smysle.

K akuzatívu pri slovesách prechodných radíme i také, ktoré mávame pri slovesách, vyjadrujúcich smyslové pocity, na pr.: Robte skoro, dietky božie, *oziaba ma*... Hv. VII, 100; *Osvieteného pána Konôpku* osud cirkvi *bolel*. Jégé, A. Šang. 126; Najväčšmi *ho mrzí*, že i mama *tuší čosi*. Kuk. V, 84; *Omína ho* čosi. Kuk. V, 103; Už *ho bádalo* do boku, aby preskočil, žily pod kolenami *štekliły ho*. Kuk. VII, 51; Ty, *mňa* v tvár veľmi *štípe*. Kuk. VII, 97; V ruky *ma* veľmi

oziaba. Kuk. VII, 98; *Omrzel ma* život v tom najkrajšom kvete. Bel. V, 103; Mráz *ma prejíma*... Slád. I, 64; *Prehradilo ma* ľaknutie. Šol. MD II, 160; Bôľ *ma premkne*... Ráz. Kam. 21.

Akuzatív pri slovesách intranzitívnych pohybových, ak sú prefigované, býva v slovanských jazykoch veľmi často. Také slovesá sú hlavne: brodiť-prebrodiť, ísť-obísť, skočiť-preskočiť a pod. Často počujeme: prebrodil rieku, obišiel náš dom, preskočil potok atď.

Intranzitívne nepohybové slovesá mávajú tiež predmet v akuzatíve, ak sú predponované, na pr.: *Vatru neodospi!* Hv. I, 261; Alebo z úzu: *dožil vysoký vek, prespal celú zimu, presedel celé noci, premodlila celé večery* a pod.

Zaujímavý je v slovenčine všetkým nám z úzu dobre známy genitív-akuzatív etický: len mi *ho nepoď* domov, len *sa* mi *ho neuč* a pod. — Fr. Miklosich (IV, 383) cituje z Hattalu: ej veď ti *ho idem* na ten čertov tanec; *pôjdeš* mi *ho* do mesta za vojaka, *si* mi *ho* ty za chlapa, už *si* mi *ho* v rukách. Podobný etický akuzatív máme i v srbštine.

Akuzatívom označujeme ďalej vnútorný predmet, ktorý je po 1. výsledkom deja slovesného, alebo po 2. obsahom deja slovesného. Príklady na 1.: Nech *stvoria* nám *lyriku* nad Sládkoviča, *epos* nad Hollého! Vaj. X, 277; Zuza, kde si? Najskôr strigám *cesto miesi.* Hv. VII, 109; Tá surovosť *pobúrila* v Ilčíkovi *všetok hnev.* M. U. Ž. bič I, 165. Podobné akuzatívy bývajú pri slovesách piecť chlieb, variť strapačky, šiť šaty a pod. Príklady na 2.: *Má* krásny *dub* bez hrčky. Taj. IV, 119; Nevesta *držala* v ruke v šatôčke zaviazané *dva dukáty.* Jégé, A. Šang. 141; *Muža mala* onakvého. Taj. IV, 10; Jeden z Nemcov riadne *hrával Chopina,* dalo sa pri tom sniť. M. Th. M. 25; *Nenávidieť hriech* kaplán Létay pokladal za jednu z predných kresťanských dokonalostí. M. U. Ž. bič I, 132; *Opatrovala ju* hrobárova žena. Taj. IV, 15. Podobné akuzatívy bývajú hlavne v takýchto frázach: *brať osoh, mať škodu, dať pokoj, rozkaz, podnet, dávať vinu, dodávať vieru, mať súcit, reč, sklep, viesť sklep, spor, rokovanie, pokonávanie* a pod.

K druhom akuzatívu vnútorného predmetu rátame i t. zv. figúru etymologickú, keď akuzatívne substantívum so slovesom vety sú z jedného koreňa, na pr.: Zbíjal som ja, zbíjal, *boj* za pravdu *bíjal,* čiernu krv tyranov trávniček popíjal. Botto, Smrť Ján. 18; Starec *hral hru* detskú. Jes. V. I, 22; *Nevyoč* si *oči,* belohlavý Janko. Bel. Výb. 126. V Miklosichovi (cit. 387) čítame ešte tieto figúry etym.: dievča *krok kročí,* idú o ňom reči; *snilo* sa *snisko*; mužný *boj,* ro-

dáci, *bime*; pekný *život* tie kvety *žily*. Slád. Mar.; či *spíš sen* večný mladosti? *usni* že mi aspoň jeden *sníček*.

Akuzatívom označujeme mieru na otázku ako ďaleko, ako dlho, ako vysoko, koľko stojí a pod., na pr.: Vyše *päťameru* rokov *hlásim* na píšťali, a zlodeja nebolo. Kuk. XI, 103; *Doslúžte* si *rok* a potom si urobte, ako viete. Kuk. XI, 115; Neboj sa, Marka, ani druhí nebudú *iné* nič *platiť*, len toľko, čo je drevo hodno. Kuk. XI, 94. V školských učebniciach najdeme hojne príkladov: to a to stojí toľko a toľko, váži to a to, cenia to a to i pod.

Dvojný akuzatív býva najčastejšie pri slovesách volať, krstiť, stáť, cenit, učiť, na pr.: Ale *deti* treba *učiť rozumné veci*... Taj. II, 119; Ten súd *ma stál líku*. Mošt.; *Krstili ju* Anna, volajú ho Cyril, úzus. V ostatných dvoch príkladoch predikatívne substantívum nemá akuzatívny tvar. Podobný zjav máme i v č., v bulh. Viď. Vondrák VslGr.[2] II, 272.

Máme potom akuzatív príslovkový, a to miesta, času, spôsobu. Príklady na príslovkové akuzatívy časové: Zelenala si sa i mne *rok* po roku, rástla si ako ten topoľ pri potoku. Kr. K.; *Celé leto nevolali* z mesta doktora. Taj. V, 93; *Minútu* ostrohami *zvonil*, kým napokon nadpriadol reč. Jes. II, 90; *Každú hodinu sa prebudiť*, to je tiež nemilá vec. Kuk. XI, 104; Nasadili si na ňom *rok* po rok zeleniny. Taj. V, 79; Vy ma chcete *mať* u seba *daktorú nedeľu*. Mat. I, 126. Príklady na príslovkové akuzatívy miestne: *Pokraj* lesa *sišli*. Hv. I, 247; *Kraj* sveta jej *nenajdeš*. Kuk. II, 58.

Akuzatívom v príslovkových vetách spôsobových môžu byť príslovky: *líto, ďaleko, husto, málo* a pod. Miklosich (394) uvádza za akuzatívnu príslovku i sloveso „veru" a uvádza vetu „lebo som ja veru už starý". Nuž ozaj my už vlastne nečujeme dnes v ňom sloveso, a to ešte 1. osobu prít. času; nám je to naozaj príslovkou, čoho dôkazom je i fakt, že v súvetí ho nedávame medzi čiarky ako samostatnú vetu bezpodmetnú alebo aspoň vetu so zamlčaným podmetom. Ale nečujeme v ňom ani akuzatív od slova *viera*, keďže sa jotácia nezachovala naproti zachovanej jotácii v slove viera. Druhý dvojtvar bez jotácie máme v slove *vera* (zasnúbenie). Môžbyť, že krížením týchto dvoch tvarov (viera-vera) vznikla potom príslovka *veru*. Potom by padol „doklad" na pozostatok koncovky *-u* z *-ǫ* v 1. os. sg. prézenta.

Akuzatív môže byť i jednočlennou vetou, na pr.: *čaptavého čerta*... Hv. II, 91, 95; *Hore hu!* nič to zato, že sa biedne máme, naša dobrá vôľa i tú biedu zláme. Botto, Smrť Ján.; *Päťdesiat rokov*, čo ju videl takúto. Kuk. XI, 106.

Ak by sme predpokladali, že i príslovka *veru* je menná veta, to by sme ju mali dávať vo vete medzi čiarky.

Väzieb akuzatívu cum infinitívo v slovenčine niet.

Akuzatív predmetný obyčajne býva pri prídavnom mene *dlžen*: Ďuro zostal *dlžen päť zlatých* Jankovi Hroboňovie (úzus). Ale často počujeme tu aj inštrumentál, na pr. nezostal som mu *ničím dlžen*.

Akuzatív býva doplnkom, na pr.: Pani medzitým našla *Doricu uspokojenú*. Kuk. V, 105. Takýto doplnok sa v slovenčine zvyčajne vyjadruje inštrumentálom.

Akuzatívom vyjadrujeme i doplnok neshodný, na pr.: Ni sa nehne, *hlavu nabok*, na podolku *ruky*... Hv. VIII, 109; Tu som, prosím — predstúpil, vlas mu zlengal sivý, no *tvár* ani z kameňa, *pozor ostrý, hrdý*. Hv. I, 225; Z hyntova pán sa teperí v attile s velikým bruchom, pod pažou *tlstý protokol, brkové pero* za uchom. Vaj. IV, 146.

Akuzatív príslovkový príčinný, na pr.: *Čo* vám blednú oči riasné a zvädlosť sadá na líčka? Ráz. Kam. 51. *To*, keď človek trochu zdriemne, hneď musíte zastať, mršiny nepodarené. Kuk. XI, 142.

Akuzatív je i pri slovciach *na, nate*, na pr.: *Nate*, Miško, *toto* pánu faráru. Kuk. II, 51.

Akuzatív predložkový.

Akuzatív s predložkou *cez* (z črězъ) znamená priestor, ktorým sa akýsi pohyb deje, na pr.: *Cez dedinu nevelkú*, ale *pekní, tiahla* sa hradská, ale nebolo na nej vidno žiadneho ruchu. Vans. Ako. 115; „Hm, teda tak?" hovorí pán Matiáš, „*prevedie* statočného človeka *cez lavičku*? Kal. R. 3; *Vidí* ako *cez hniličku*. Slád. II, 114; *cez rozum prejsť*. Kal. R. 112.

Akuzatív s predložkou *cez* znamená čas. V slč. je hojne zastúpený, na pr.: *Cez noc dýchal* už veľmi ťažko. Taj. I, 20. Podobne: *cez zimu* ťažko *bolo* Taj. V, 44, 45, 47, 73, 82, 84, 85; *cez vakácie* Taj. V, 90. Rozhodne sú tieto akuzatívy lepšie ako gen. s predložkou „počas" alebo „behom".

Akuzatív s predložkou *kroz* znamená nástroj, prostriedok, na pr.: Národ slovenský i staršina naša, *kroz nás* ti, slávny cáre, svoj pozdrav *prináša*. Chal. Mor ho! Starý tvar predložky *kroz* bol *skvrzě*, skvrzьsě, z čoho my máme dve predložky: *kroz* i *skrz*. Lepší je za obe holý inštrumentál.

Akuzatív s predložkou *v* označoval za starodávna i v slovenčine pohyb do vnútra, ale časom zaujal jeho miesto cele genitív s predložkou *do*. Pravda, tento zjav charakterizuje celú západoslo-

vanskú skupinu. Akési ojedinelé zvyšky máme v týchto frázach: „... ale ako ostýchavý záletník *hľadel v bok*". Kuk. VIII, 48; „... hybaj! holub *vo svety*". Kráľ, Kytka 70.

Akuzatív s predložkou *v* označuje čiastky, na ktoré sa celok rozpadáva, na pr.: Miesto odpovede so slzami v očiach pobozkal hostiteľa *vo tri vrhy* — na starohrvatský spôsob. Kuk. V, 112.

Dnes je v slč. archaizmom fráza „*obliekať v*" miesto *obliekať do.*

Akuzatív s predložkou *v* znamená pri slovesách dotyku dotknutú vec alebo osobu, na pr.: *v líce* chce štípať Zuzku. Taj. I, 47; Ty, mňa *v tvár* veľmi *štípe*. Kuk. VII, 97; *V ruky* ma veľmi *oziaba*. Kuk. VII, 98; „... aby vás *v ruky, v uši oziabalo*." Kuk. II, 82; VII, 98, 99.

Akuzatív s predložkou *v* znamená čas, v ktorom sa istý dej odohráva, na pr.: *V oberačkovú sezónu nesmú* chybovať na stole kozľacie rebierka, pečené na ražni. Kuk. V, 113; Kozľacina *v oberačku* je taká jemná... (tamže).

Akuzatív s predložkou *v* pri slovese *veriť* zanedbávajú naši spisovatelia, mávajú namiesto neho buď holý akuzatív, buď predložku *na*, na pr.: ja *to neverím*. Taj. II, 81; Stríg na svete niet: iba pôverčiví ľudia veria *na strigy*. Kuk. VII, 77.

Akuzatív s predložkou *v* znamená i spôsob, z čoho v slovenčine kontrakciou „*v jedno*" dalo *vedno*, na pr.: *vedno šli*... Súp. I, 293.

Akuzatív s predložkou *v* znamená i nástroj alebo prostriedok, na pr.: To bývaly moje blažené dni: doma sviatkovať, u ujčeka na orechy *v karty hrať*. Taj. V, 30; Sme sa hrali *v karty*. Hronský, Chlieb 220. Podobne ešte u Taj. IV, 42; Vaj. Tiene 57 a inde.

Akuzatív s predložkou *medzi* znamená priestorový pohyb a potom zotrvanie, na pr.: Nepchaj prsty *medzi dvere*. Kal. R. 44; Kto príde *medzi vrany*, musí kvákať ako ony (tamže 48).

Akuzatív s predložkou *na* znamená pri slovesách pohybu predmet, na ktorý pohyb smeruje, či dôjde cieľa alebo nie, na pr.: *Šiel* teda so svojím krstným otcom *na priepačky*. Taj. I, 13; *Príde na psa* mráz. Kal. R. 76; Keď mu *prídu na um* jej chvasty a stesky, musí sa začervenať sám pred sebou. Kuk. V, 83; *Na vašu hospodu poďme*. Tom. Kur. 41; Svet zlý *padne na kolená*. Botto, Smrť 44.

Akuzatív s predložkou *na* značí ďalej smer svetových strán: *na východ, na západ* etc.

Akuzatív s predložkou *na* znamená rozšírenie voľačoho, na pr.: No, škodoradosť zbytkom je, kde biedy *na dosť*. Hv. VII, 154.

Akuzatív s predložkou *na* značí predmet, proti ktorému smeruje priaznivá alebo dajaká škodlivá činnosť, na pr.: Kupci *hľadeli*

druh na druha... Kuk. I, 107; Tam stihu *na apatieku*. Taj. I, 141; *Sveril na psa* slaninu. Kal. R. 76. — Pri tomto akuzatíve pozor na dvojsmysel, ak je predmetom osobné zámeno *nás*, na pr. zarába *na nás*. Uvedená veta má dva smysly: *s akuzatívom značí* náš *prospech*, s *lokálom* — náš *neprospech*. Jej pravý smysel vybadáme z jej okolia.

Akuzatív s predložkou *na* znamená cieľ činnosti, úmysel, na pr.: *Zvonia na deň*, mne *na noc*. Botto, Smrť 26; Na modrej oblohe slnce sa usmieva, Slovák pri Dunaji *na rozhúčku spieva*. V. P. T. I, 6; Všetky nám blšky, svrčky *na pomoc*, k tomu kostrnky pod bôčky. Kr. Kyt. 76. — Sem spadajú takéto frázy: *ísť na huby, na maliny, na pivo, na roboty* a pod.

Ďalej sem patrí fráza: *na príklad*.

Akuzatív s predložkou *na* označuje i trvanie činnosti, čas jej začiatku, na pr. *prišli* mlieť *na noc*. Taj. II, 16: Ja nie, tatík, ja nie veru: len čo dali *na večeru*... Hv. VII, 145; O statočnosť prísť *na starosť*... Taj. IV, 9; *Na Brtomila* alebo *na Gála*... Kuk. II, 104; *Na Jána* došiel zo škôl. Taj. V. 96. Sem patria príslovky *napokon, naostatok*.

Akuzatív s predložkou *na* značí to, čomu voľačo slúži, na pr.: vyňal kus makovníka *na zájedzku*. Kuk. XI, 141; Celej Familii poslúži *na česť*. Kal. R. 34; nuž načo že som *na oštaru* svetu i sebe. Taj. II, 16.

Podobne sem spadajú akuzatívy *na úkor, na škodu, na posmech*.

Akuzatív s predložkou *na* znamená ďalej to, na čo dakoho odsúdia, na pr.: a hneď bou ten falošník odsúdený *na smrť*. Súp. I, 313. Viď aj SR II, 172.

Akuzatív s predložkou *na* označujeme výsledok a úspech deja, na pr. veľmi krásne to povedal J. Kráľ v balade „Bezbožné dievky" (Kytka, 77): Vše by svrčkovi sľúbily boly, by ich nechal na chvíľu; ten si čvrliká po svojej vôli, ale čvrliká *na žilu*. Podobné akuzatívy sú: postrieľať *na smrť*, dorúbať *na smrť* a pod.

Akuzatív s predložkou *na* znamená i zmenu, na pr.: v Káne premenil Jezus vodu *na víno*, ale náš Sládkovič veril, že „Boh ovce *v obce* ľahko premení". Zaužívanejší zvrat je *premeniť na*.

Akuzatív s predložkou *na* značí čiastky celku, na pr. dorúbali ho *na franforce, na prach sa rozsypal* a pod.

Akuzatív s predložkou *na* značí predmet daktorých slovies, na pr.: Lebo na čistotu tak málo dbal, ako spisovatelia slovenskí *na výber* slov a *krásu* slohu. Záb. Koc. 119; *Na ducha* časov starých *sa ponáša*. Št. I, 45; *Na tupú dušu* Praskovského predsa len *účinkoval* do istej miery žiaľ Brigitin. Jégé, A. Šang. 193. Viď i SR II, 174 a 262 i nasl.

Akuzatív s predložkou *na* vyjadruje to, čomu dôverujeme alebo nedôverujeme, na pr.: *Na dážď* sa darmo *držíme*. Kuk. I, 61. Podobne sem patrí: *mať nádej na niečo* a pod.

Akuzatív s predložkou *na* značí predmet, na ktorý voľakoho navádzame, na pr.: Do tých čias — Bože môj — ľudia *privyknú naň* ako nič. Kuk. VII, 33; V posledné časy sme *privykli na všakové maníre*, myslí si. Kuk. V, 100.

Akuzatív s predložkou *na* nám podáva spôsob deja, na pr.: Zacigánil si *na lačnô*. Taj. I, 8; Plakal, reval, robil *na pretrhnutie*. Taj. IV, 122; Oblapia vtom sa *na hrdúsky*. Hv. VII, 6; Keby sa chlap chytil, bystu Bohu, *na dúšok* ho všetko to mlieko vytiahne. Kuk. VII, 5; *Na gombičku* sa stiahly ústa. Kuk. II, 97; Hŕbočky scvrkly sa *na posmech*. Kuk. VII, 100; pôjdem *na preteky*... M. U. Výkr. 61; A *na svoje oči* že ho raz videla v búrke na draku leteť sťa by jasná strela. Botto, Smrť 39. Hovorí sa, že *na choleru* viac ľudí umre zo strachu ako od cholery samej. Hol. I, 103. V ostatnom príklade ide skôr o akuzatív *príčinný*, v predostatnom zasa o *nástrojový*. V slovenčine akuzatívu nástroja v smysle „hrať na čo" niet, keďže je namiesto neho lokál, ale predsa najdeme kde-tu i akuzatív, hádam viac omylom ako úmyselne, na pr.: na klavír hrať... Tim. Za nár. 34.

Bežné sú akuzatívy s predložkou *na*, ktoré označujú predmet ako doplnkový atribút, na pr. on je slepý *na jedno oko*, bohatý *na potomkov*, *na ľavú nohu* krivý atď. Sem môžeme zaradiť i tento náš príklad: či budú *na ruky* (na pr. hrable) Taj. V, 83.

Akuzatív s predložkou *nad* udáva ponajprv predmet, ku ktorému smeruje dej svrchu a pri ňom sa i zastaví, na pr.: Ideme *nad Vláskovú* hrabať. Mošt. Potom znamená i tú osobu alebo vec, ktorú nemožno prevýšiť, na pr.: Antolčané, či ma znáte? *Nado mňa* chlapa nemáte. V. P. T. I, 131. Často býva tento akuzatív pri komparatívoch, na pr. *lepší nad bukvu* orech. Hatt. 2/209.

Akuzatív s predložkou *o* značí ponajprv predmet pri slovesách dotyku, na ktorom sa voľačo deje, na pr.: Tam uviazali šarkana *o kôl* v plote a sami hľadeli na brány nebeské ako teľa na nové vráta. Záb. Koc. 27. Tamže na 54. str. čítame „*o plot* uviazaného šarkana". *O drabinu* opretý šuhaj kone poháňa, obzerajúc oblaky. Hv. VII, 39; ... že má Agata pozrieť teľa, uviazané *o kôl* za chalupou, či sa do žinky nezamotalo". Hronský, Podpol. 20; Tonko všetky hračky *o zem* potĺkol. Taj, IV, 24; Roztrhol na sebe mentieku a hodil sa *o zem*. Záb. Koc. 71; rozrazil hlavu *o múr*. Jégé, A. Šang. 123.

Akuzatív s predložkou *o* značí toho, k vôli komu alebo z čieho

popudu sa voľačo podniká, na pr.: *O sluhov* je veľký stisk. Kuk. II, 52; Budeš sa aspoň ty skôr vedieť s tvojou materou *o ten plot hrtaniť.* Kuk. XI, 170; Bečko bojí sa *o dobrú* pamiatku nebohej... Taj. IV, 123; *O mŕtvolu* zbojníkovu sa nezaujímali ani najmenej. Jégé, A. Šang. 24; Valasi idú *o ruky prísť* pri dojení, tak naťahujú tie škuráty. Kuk. VII, 5; Jej tu *šlo* nielen *o hnev* Francovcov, ale i *o dobré meno.* Kuk. VII, 30; *o furmana* väčšia tvŕdza, Kuk. VII, 123; *O misu českých* knédlov *sa stavil.* Záb. Koc. 39; ...*plietlo* sa jej *o*... Taj. I, 33; ...*postar* sa ty *o ne*... Hv. I, 251; ...sníva sa *o víne*... Slád. II, 133; Jedni sedia, fajčia, pijú a besedujú, iní *o kolky* hrajú, tretí tancujú. Taj. V, 15; Ľud *o pomstu* volá... V. P. T. I, 8; A tí sa *o našu* dôveru *pretekali.* Kuk. XI, 40; V živote neraz potkol sa *o čudné* problémy... Kuk. V, 27.

Akuzatív s predložkou *o* udáva mieru pri komparatívoch, je v reči veľmi bežný, na pr. v porekadle: Na Nový rok *o zajačí* krok (totiž deň je dlhší). Podobné sú: *o rok mladší, o kus* väčší a pod. *O čo ste* vy *horší* zemäni od nich? Kuk. XI, 42.

Slovenské akuzatívy s predložkou *o* vo výrazoch ako „*ísť o preteky*" sú modálne, na pr.: „...*prídu o preteky*..." M. U. Výkr. 62, takže Hv. VII, 72; podobne ...*o pretek*..." Hv. I, 140.

Akuzatív s predložkou *o* značí aj čas, na pr.: *O chvíľu* zvedeli všetci veľkú novinu. Kuk. V, 24; ...*o krátky Otčenáš* už chrápal. Kuk. XI, 142; ...*o polvečer* zastali pred školou. Kuk. VII, 57.

Miklosich (430) hovorí, že frázy „pripraviť koho *o čo*" sú germanizmy, ale v jazyku našich spisovateľov sú už tak vžité (na pr.: Pripravil ho *o vieru.* Kuk. V, 14; *o život pripraviť.* Taj. II, 56; pripraviť sa *o službu*... Kuk. II, 60 atď.), že ich ťažko vyrážiť výrazmi „*zbaviť, okradnúť, ozbíjať*" a pod. V ľudovej reči je udomácnená fráza *dostať voľakoho o čo,* na pr. *dostal ma o majetok,* t. j. okradol ma oň. Ostatnú frázu by som veru nemohol nahradiť frázou „zbavil ma majetku", lebo tak by som mohol urobiť len vtedy, keby mi bol majetok ťarchou. Čo sa týka fráz „okradnúť, olúpiť koho *o čo*", sú syntakticky také germanizmy ako „pripraviť, dostať koho *o čo*". Podľa uvedených citátov ťažko ich budeme môcť obísť.

Akuzatív s predložkou *po* má distributívny význam, na pr.: *Po iné roky,* keď prišlo bielenie, srieknul sa na niečo a šiel do Mechanova. Kuk. II, 195; Ja som ich už popredala *po desať groší.* Kuk. VII, 44; Čižmy tedy nie sú tesné, ba práve privoľné, že by sa do každej i *po dve také nohy* zmestily ako sú Maťkove. Kuk. I, 7.

Akuzatív s predložkou *po* znamená priestorovú a časovú hranicu-

na pr.: Vyskočím vám *po nebesá*. Hv. VIII, 69; Velikánske steny siahaly mu len *po prsia*. Záb. Koc. 114; Ruky začaly sa triasť — a čuvy, *po kraj* možnosti napnuté, chvely sa. Vans. Ako. 93. Sem patrí tiež výraz *deň po deň* a pod.

Akuzatív s predložkou *po* býva predmetom, na ktorý smeruje dej slovies pohybu, na pr.: Hoj, dúha menistá, skloňže sa, skloň, mám v nebi dievčatko, chcem si ísť *poň*. Bel. Výb. 28; Šiel som sám k zvonárovi *po kľúče*. Taj. IV, 91; Mať postavila misu na stôl a poslala dievča *po otca*, aby šiel jesť. Taj. V, 8; Vypravili koňmo *po felčiara*, ale kým ten prišiel, pani už nedýchala. Vans. Ako. 89; Sestry bežaly *po doktora*. Taj. II, 41. Mohli by sme citovať do nekonečna, dobrí slovenskí štylisti v podobnej vetnej situácii píšu dôsledne predložku *po*, a nie *pre*, ktorá vyjadruje príčinný vzťah!

Akuzatív s predložkou *po* vyjadruje i časovú distributívnosť, na pr.: *Po iné večery* o tejto hodine už bývali v posteli. Kuk. VII, 71.

(Pokračovanie.)

Belo Letz:

ZJEDNODUŠENIE VO VÝVINE SKLOŇOVANIA NAŠICH SUBSTANTÍV.

Rozdiely pádových prípon jednotlivých vzorov substantív vyplývajú v staroslovienčine z odchodnosti skloňovaných kmeňov, ktoré, ako je známe, boly alebo samohláskové (na pr. *o-, a-, i-, u*-kmene), alebo spoluhláskové (na pr. *n-, s-, t-, r*-kmene), pričom dôležitú úlohu mal gramatický rod a číslo, a najmä tvrdosť alebo mäkkosť zakončenia (na pr. *o-* a *jo-*, *a-* a *ja*-kmene), lebo podľa tohto posledného kriteria striednice pádových sufixov sú tiež rozličné (na pr. lok. sg. *chlapě-mpži, rybě-duši* ap.).

Ak porovnávame staroslovienske a naše skloňovanie podstatných mien, môže sa tvrdiť, že vývin nenarušil v základoch kontinuitu medzi nimi, a tak i vplyv uvedených okolností na ústrojnosť dneskajšej deklinácie je nepochybný. Flexívne princípy našich substantív sa teda uchovaly, hoci niekedy s istou redukciou alebo i prenikaním viac-menej nových zreteľov, ktorých sila mohla i pozmeniť pôvodný príponový systém jednotlivých vzorov (na pr. životnosť alebo neživotnosť slov).

No jednako je medzi pôvodným a terajším stavom pádových sufixov veľký rozdiel, ktorý charakterizuje špeciálne našu dekliná-

ciu a je dôkazom, že možno hovoriť o osobitnom vývine prípon slovenčiny a, rozumie sa, i o typických výsledkoch tejto evolúcie, čo je viac-menej iná ako u ostatných slovanských jazykov.

Tieto odchýlky pádových sufixov nášho skloňovania od staroslovienčiny nezasiahly každý vzor rovnako, a tak pokým niektorá paradigma sa zachovala takmer bez zmeny (na pr. *ryba, ulica* ap.), iná sa veľmi pozmenila, a to vonkoncom nie ani nejakým vývinom celkom nových sufixov, ale obyčajne prevzatím už hotových koncoviek od iných vzorov alebo pádov tej istej paradigmy. Náročky možno tu užiť termín koncovka, a nie prípona, najmä preto, lebo pri tomto prevzatí uplatnil sa i kmeňový vokál a nielen pádová prípona sama, a tak terajší stav veľa ráz nevystihuje už ani v niektorých pádoch pôvodný kmeň paradigmy, čo znamená, že skrsly miešané vzory proti čistým pádovým obrazcom kmeňového systému staroslovienskeho. (Porov. na pr. dat. lok. pl. *mestám, mestách* a predpokladané tvary **mestom-*mestoch* < **mestech*).

Ak teda vývinové zmeny v našom skloňovaní nemaly za výsledok čiro nové sufixy, išlo tu o analogiu, teda o „psychický akt, jímž se tvoří forma, slovo, syntagma podle známého, s daným prvkem asociovaného vzoru" (Oberpfalzer, Jazykozpyt, str. 369).

S nášho stanoviska treba zdôrazniť, že účinok analogie na vývin slovenského tvaroslovia bol silný, isto oveľa intenzívnejší ako v češtine, a hoci analogiu nemožno pokladať za jediný spôsob vzniku radikálnejších zmien, jednako hrá medzi nimi dôležitú, ak nie dominantnú úlohu, a to i vtedy, ak jej vplyv usmerňujeme podľa kritických mienok, ktoré usilujú sa zmenšovať význam analogie na evolúciu rozličných jazykov. Na otázku, či funkcia analogie ukázala sa byť ozaj tvorivá alebo deštruktívna na vývin skloňovania, teda či zjednodušila alebo sklomplikovala náš pádový systém so zreteľom na jeho prípony, treba odpovedať pozitívne. Hoci analogia neraz nepozná ani hraníc dôležitých kriterií deklinačných a účinkuje na pr. na vzory s kmeňovej alebo rodovej stránky odchodné a nespravuje sa nijakým historickým ohľadom, smeruje skôr k jednoduchosti a podporuje tak prirodzený vývin, ktorý je obyčajne proti komplikovanosti, a to najmä vo flexívnych kategoriách, a teda špeciálne i v skloňovaní podstatných mien. Na základe týchto poznatkov môže sa vari stav nášho skloňovania vyhlásiť v porovnaní so staroslovienčinou za oveľa jednoduchejší. Zmeny, ktoré v ňom vznikly s tejto stránky, narušily 1. jednak pôvodný skloňovací systém a 2. jednak niektorý vzor.

1. Zjednodušenie v systéme skloňovania substantív.

Je dvojaké: *a.* Zasiahlo alebo celé skloňovanie, a tak pozmenilo základne charakter jeho ústrojnosti, alebo *b.* vplývalo na deklinačný systém podstatných mien iba čiastočne a netýkalo sa všetkých paradigiem.

a) Zjednodušenie v celom systéme vidieť najmä 1. v zániku duálového čísla, 2. v zániku vokatívu, 3. v redukcii kmeňov a 4. vo vyrovnaní sufixu množného inštrumentálu.

1. Za trojaké číslo staroslovienčiny a starej češtiny (singulár, duál a plurál) máme iba singulár a plurál, kým dvojné číslo zaniklo. Už i pôvodne boly jeho pády zuniformované, keďže troma tvarmi každého vzoru vyslovovaly všetky pádové funkcie (na pr. nom. ak. vok. chlapa, gen. lok. chlapu, dat. inštr. chlapoma). Po duáli ostaly nám iba niektoré archaizmy (na pr. *rukama, nohama, do očú, obidvoma* ap.), pokým dvojitosť osôb alebo vecí prestala sa obyčajne označovať a obsahuje, ale nevystihuje ju teraz plurál.

2. Sem patrí problém slovenského vokatívu ako pádu, ktorý označuje sa za takmer vymretý, lebo proti staroslovienskemu stavu, kde sa vokatív uvádza pri vzoroch: plode, kraju, nožu, ženo, duše, synu, pǫti, kosti (Leskien, str. 115 a n.), terajšia slovenčina ho nemá nepochybne pri neživotných slovách a pri životných maskulínach a feminínach jeho doklady sú ojedinelé. Zánikom vokatívu sa stalo, že všetky odtienky jeho funkcie prevzal nominatív a sedmopádový systém pôvodného skloňovania sa zredukoval, takže doterajšie označenie, ako by sme mali sedem pádov, neobstojí a treba ho nahradiť v gramatikách systémom šesťpádovým.

3. Veľké zjednodušenie v našom skloňovaní a značný pokles počtu vzorov znamená redukciu pôvodného stavu kmeňov, a to a) samohláskových a b) spoluhláskových.

a) Z pôvodných samohláskových kmeňov niet v slovenčine:

α) *bjo*-kmeňov mužských (Jurьjь), lebo dostaly nové zakončenie (Juraj).

β) *bja*-kmeňov mužských (sǫdьji), ktoré majú teraz inú príponu (sudca).

Uchovalo sa iba osobitné skloňovanie ženského substantíva *pani* (z panьji > paní > pani.)

γ) *i*-kmeňov mužských. Vzor *hosť* (gostь <*gosti) vymrel, lebo prešiel k *jo*-kmeňom. Na *i*-kmeň upomína na pr. gen. pl. hostí.

δ) *n*-kmeňov (syn < synъ <*sūnu-). Teraz sa skloňujú podľa

o- kmeňov, kde preniesly aj niektoré svoje prípony, takže naše *o*-kmeňové skloňovanie predstavuje pomiešanie podôb *o*- a *u*-kmeňových (na pr. sg. dat. chlapovi, gen. pl. chlapov ap.).

ε) *ū*- (*v*) kmeňov (nom. svekry, neskoršie akuz. vo funkcii nom. svekrъvь), teraz na pr. svokra, krv (krъvь) podľa kosť, paňva (panъvь) podľa ryba ap.

b) Pôvodného spoluhláskového skloňovania v terajšej slovenčine niet.

α) Deklinácia *n*-, *r*- a *s*-kmeňov zanikla a ostaly po nej iba pádové zbytky (na pr. *semä* (semen-) vedľa *semeno* podľa *o*-kmeňov, sg. lok. *vo dne*; sg. dat. lok. *dcéri*, plur. *nebesá* ap.). K nim patriace slová prešly k samohláskovým kmeňom.

β) Spoluhláskové *t*-kmene majú i teraz vlastné svoje skloňovanie (vzor dievča), no ich pádové prípony sú v jednotnom čísle *jo*-kmeňové a v množnom zasa *o*- a *a*-kmeňové.

4. Okrem týchto zaniknutých činiteľov nášho skloňovania pre zjednodušenie sufixov celého jeho systému dôležité je vyrovnanie pádovej prípony množného inštrumentálu všetkých vzorov, kde pri všetkých podstatných menách je teraz koncovka *-ami* (*-mi*).

Pôvodný stav pri staroslovienskych vzoroch bol zhruba tento: plody, kraji, poli, korьji, synъmi, pǫtьmi, kostьmi, ženami, dušami, kamenьmi, telęty, slovesy, materьmi ap. Proti nemu *a*-kmeňové *-ami* (a *i*-kmeňové *-mi*) je uniformácia, ktorou zanikly všetky ostatné varianty príponové, keďže zriedkavé doklady skráteného inštrumentálu sú pre terajší jazyk takmer bezvýznamné, a tak máme: *chlapami* (*-mi*), *dubami* (*-mi*), *mečami* (*-mi*), *sluhami*, *ženami*, *dušami*, *dlaňami*, *kosťami*, *mestami*, *srdcami*, *vysvedčeniami*, *dievčatami*.

b) Zjednodušenie rozdielov medzi vzormi podstatných mien nášho skloňovania vznikalo najmä uniformáciou pádov. Ak vývin teda zmenšoval príponové odchýlky vzorov tým spôsobom, že sufix, obyčajne funkcionálne silnejší, prechádzal na pády so slabšou príponou s tejto stránky, a tak pôvodná sufixálna pestrosť čiastočne zanikala, ide o vyrovnanie pádov, ako bolo už i pri prípone množného inštrumentálu. Pod termínom funkcionálnej sily treba tu rozumieť raz hojnejšie zaužívanie niektorého pádu, raz bohatší slovný fond kategorie, inokedy zasa prevahu pádovej prípony, ktorá je pri viacerých vzoroch ap., vcelku teda všetky okolnosti, ktoré môžu vplývať na zánik alebo na obmedzenie sufixu so slabšou funkcionálnou silou.

Toto vyrovnanie skrslo najmä 1. v sg. inštrumentáli, 2. v dat. a v lok. neutier a maskulín, 3. v splynutí mužských životných substantív.

1. Medzi zmeny, ktoré by mohly byť svojím rozsahom i v zjednodušení celého systému skloňovania, patrí aj vyrovnanie jednotného inštrumentálu podľa rodu substantív; vidieť ho a) pri všetkých maskulínach a neutrách, kde je jednotná koncovka *-om,* a b) pri slovách ženského rodu, kde je prípona *-ou*. Výnimka je tu vzor vysvedčenie, inštr. vysvedčením.

a) Pôvodný stav pri staroslovienskych vzoroch muž. a stred. rodu bol tento: plodomь, krajemь, synъmь, pǫtьmь, kamenьmь, lětomь, poľemь, slovesьmь, sěmenьmь, telętьmь ap. (Leskien, uv. m.) Za tieto rozličné prípony je teraz pri vzoroch mužského a stredného rodu *o*-kmeňové *-om*: chlapom, oráčom, dubom, mečom, mestom, srdcom, dievčaťom ap.

b) Pôvodný stav pri vzoroch ženského rodu bol zhruba tento: ženojǫ, dušejǫ, kostьjǫ ap., za čo teraz je po zmenách, ktoré nie sú dosť uspokojivo osvetlené *-ou*: ženou, dušou, kosťou ap.

2. Z ostatných prípadov uniformácie pádových prípon rozličných vzorov treba tu tiež uviesť a) vyrovnanie datívu a lokálu substantív stredného rodu podľa tých istých pádov feminín a b) vyrovnanie týchto pádov maskulín.

a) Ide tu o výsledok analogie, ktorou *o*- a *jo*-kmeňové a pôvodne spoluhláskové slová neutrálne splynuly s *a*- a *ja*-kmeňovými. Pri tomto vývine je pravdepodobné, že sa najskôr vyrovnaly v týchto pádoch všetky podstatné mená ženského rodu, teda na pr. i množné číslo dat. a lok. *i*-kmeňov (*kostiam-*kostem, kostiach-*kostech*), a keď takto všetky ženské paradigmy staly sa jednotné, ďalšou analogiou nastala uniformácia i pri neutrách spomenutých pádov. A je takmer isté, že tento postup súvisel i s preniknutím *a*-kmeňového množného inštrumentálu k neutrám, alebo aspoň podporoval túto analogiu.

Pôvodný stav pri vzoroch podstatných mien stredného rodu bol tento: dat. lětomъ, lok. lětěchъ, dat. korьjemъ, lok. korьjichъ; dat. poľemъ, lok. polichъ; dat. telętьmъ, lok. telętьchъ; dat. slovesьmъ, lok. slovesьchъ; dat. sěmenъtmъ, lok. sěmenьchъ ap. Podľa terajších vzorov máme *a*- a *ja*-kmeňové koncovky: dat. mestám, lok. mestách; dat. srdciam, lok. srdciach; dat. vysvedčeniam, lok. vysvedčeniach; dat. dievčatám, lok. dievčatách ap.

b) Všetky podstat. mená mužského rodu vyrovnaly sa v množnom datíve a lokáli. Podľa vzorov výsledok tejto zmeny je:

α) *chlap*: Pl. dat. a lok. chlapom-chlapoch za pôv. chlapomъ-chlapěchъ. Čiastočné vyrovnanie týchto dvoch pádov, a to iba prevzatím koncovkovej hlásky datívu (chlapomъ) i v lokáli (chlapoch),

sblížilo dat. a lok. tohto vzoru a prispelo nepochybne i pri ostatných mužských paradigmách k podobnej vokálovej uniformácii.

β) *dub* a *meč*: Pl. dat. u lok. dubom-mečom, duboch-mečoch za pôv. dat. dubomъ-mečemъ a lok. duběchъ-mečichъ.

Táto zmena pri neživotných *o*-kmeňoch (dub) bola taká ako pri vzore chlap. Okrem uvedenej už príčiny účinkovaly aj tu azda i *u*-kmeňové podoby (synъmъ-medъmь-synъchъ-medъchъ), ktoré prešly k *o*-kmeňom a vplývaly aj ináč na ich skloňovanie. (Porov. pl. gen. chlapъ-synovь > chlapov-synov.) Uniformácia plur. dat. a lok. vzoru meč je asi novšia pri mužských slovách a skrsla podľa vzoru dub, a to neskoršie ako pri neživotných kmeňoch tvrdého zakončenia (dubomъ-duběchъ > dubom-duboch a potom mečemъ-mečichъ > mečom-mečoch).

3. Pôvodne životné mužské mená maly dva vzory, a to *chlap* pre tvrdé zakončenie (*o*-kmene, chlap) a *muž* pre slová, ktoré doznievajú na mäkkú spoluhlásku (*jo*-kmene, mǫžь). Medzi nimi bol príponový rozdiel, ktorý vyplýval práve z koncovej spoluhlásky: sg. nom. ak. chlapъ-mǫžь; vok. chlape-mǫžu; lok. chlapě-mǫži; inštr. chlapomь-mǫžemь; pl. dat. chlapomъ-mǫžemъ; ak. chlapy-mǫže (*mǫžě); lok. chlapěchъ-mǫžichъ; inštr. chlapy-mǫži.

No v dnešnej slovenčine je úplné vyrovnanie týchto vzorov, okrem rozličných príponových variantov množ. nominatívu (*-i, -ia, -ovia*), a preto väčšina našich gramatík uvádza iba jeden vzor pre pôvodné dve kategorie týchto podstatných mien.

3a. K vzoru *chlap* priklonil sa vývinovou uniformáciou i pôvodný *a*-kmeňový vzor *sluha,* a tak proti úplnej bývalej rovnakosti skloňovania so ženskými *a*-kmeňovými podstatnými menami analogické prípony má teraz v pádoch: sg. dat. lok. sluhovi (služě); inštr. sluhom (slugojǫ); pl. nom. sluhovia (slugy); gen. sluhov (slugъ); dat. sluhom (slugamъ), ak. sluhov (slugy); lok. sluhoch (slugachъ). Porov. Slov. reč IV, str. 39 a nasl.

3b. Slová s mäkkým zakončením pred príponou *-a* maly kedysi tiež osobitné skloňovanie podľa vzoru duša (*ja*-kmene), ale v terajšej slovenčine už niet ich paradigmy, lebo splynuly so vzorom sluha, alebo prešly výnimočne k vzoru chlap, na pr. veľmož (velьmoža), zbrojnoš ap.

2. Zjednodušenie vo vzore substantíva.

Uniformáciu sufixov možno ďalej zistiť nielen medzi rozličnými vzormi, ale i v paradigme samej. Bez ohľadu na jej príčiny, z kto-

rých načim zdôrazniť najmä rozlíšenie životnosti alebo neživotnosti mena, toto príponové zjednodušenie je v týchto vzoroch:

1. *chlap*:

a) Sg. gen. a ak. chlapa za pôvodný gen. chlapa a ak. chlapъ.

Toto vyrovnanie je so zreteľom na celý vzor iba zdanlivé, lebo znamená preň i diferenciáciu, keďže sa ním narušila niekdajšia jednakosť sg. nom. a ak. chlapъ, i má teda so stanoviska nášho problému význam iba pre konštatovanie, že sa touto zmenou anuluje pôvodná uniformácia (nom. a ak.) a vzniká nové vyrovnanie (gen. a ak.), ktoré takto neprinieslo pre zjednodušenie vzoru nič nového.

b) Sg. dat. a lok. chlapovi za pôvodný dat. chlapu a lok. chlapě.

Pri týchto pádoch ide už o naozajstnú uniformáciu, lebo vývinom sa získal z dvoch pádov, ktoré maly rozličné prípony, jeden tvar, ktorý, pravda, nijako nevplýva na funkciu vyrovnaných pádov.

c) Pl. gen. a ak. chlapov za pôvodný gen. chlapъ a ak. chlapy.

Ako v singulári aj v množnom čísle sa zuniformovaly prípony genitívu a akuzatívu, lenže nie na škodu pl. nominatívu a akuzatívu (chlapi-chlapy), keďže boly už v staroslovienčine diferencované. Tieto rovnaké podoby genitívu a akuzatívu v obidvoch číslach treba pokladať za najprenikavejšie zjednodušenie vzoru chlap pri porovnaní s pôvodným stavom.

2. *sluha*:

Sg. gen. a ak.: sluhu za pôvodný gen. slugy a ak. slugǫ.

Keďže tento vzor pripodobnil sa analogicky k mužským životným podstatným menám, nastala uňho i uniformácia sg. genitívu a akuzatívu, no na rozdiel od vzoru chlap je ona tu ozajstná, lebo nom. a ak. jednotného čísla *a*-kmeňov bol rozličný.

3. *dub* a *meč*:

Plurál nom. a ak. duby a meče za pôvodný nom. dubi-meči a ak. duby-meče.

Vplyvom rovnakých tvarov nominatívu a akuzatívu v singulári týchto vzorov skrslo vyrovnanie i v množnom čísle. Pri tejto uniformácii nesmie sa zabúdať na okolnosť, že väčšina paradigiem nášho skloňovania (dub, meč, dlaň, kosť a všetky neutrá) má ten istý nom. a akuz. obidvoch čísel.

4. *kosť*:

Pl. dat. a lok. kostiam, kostiach za pôvodný dat. kostьmъ a lok. kostьchъ.

Proti očakávaným *i*-kmeňovým tvarom má dneskajšia slovenčina uniformáciu podľa *ja*-kmeňov, a to zdanlivú pre vzor sám, ale

nie pre systém všetkých ženských mien, ktoré sa vyrovnaly práve odstránením týchto rozdielov.

5. *pani*:

Sg. gen. dat. a lok. panej za pôvodný gen. panьjě, dat. a lok. panьji.

Stiahnutý ženský *ja*-kmeň pani má pre tieto tri pády zuniformovaný tvar ‚panej' podľa složeného skloňovania (božej). Sem patrí aj skupina prechyľovaných feminín vzoru *kráľovná*, gen. dat. lok. kráľovnej.

Poznámka. Ostatné ženské vzory a podstatné mená stredného rodu neprichodia so stanoviska vyrovnania do úvahy, hoci, pravda, niektoré podliehaly analogii, alebo bola o nich reč na inom mieste (na pr. pl. dat. a lok. neutier podľa feminín ap.).

*

Ak sa analogickou uniformáciou i zjednodušil, a to podstatne ako vidno, náš deklinačný systém a jeho vzory, bolo by mylné predpokladať, že zas na druhej strane vývin nekomplikoval pôvodný stav. Najmä na pr. vznik nového vzoru (dlaň) a veľa dvojtvarov v našom skloňovaní sú svedectvom, že hoci v menšej miere ako vyrovnanie účinkovala tu diferenciácia, ktorá znamená zas odklon od staroslovienčiny a určuje typické odchýlky medzi ňou a terajšou spisovnou slovenčinou.

Ján Marták:

AUTOMATIZOVANÉ SLOHOVÉ DEFORMÁCIE.

Človek si vetu vopred premyslí, potom ju povie alebo napíše. Veta utvorí sa teda najsamprv v mysli. Ale je veľký rozdiel, či rozmýšľame len pre seba alebo či chceme svoju myšlienku povedať, prípadne napísať. V prostom myslení slohových deformácií niet, málo je ich i v reči konverzačnej. No v reči, hovorenej verejne istému počtu poslucháčov, slohových deformácií je už viac a v reči napísanej je ich často toľko, že redaktor, najmä odborného časopisu, má s týmito deformáciami neuveriteľne mnoho roboty, kým sa mu ich podarí odstrániť. Pokúsime sa v tomto článku psychologicky vysvetliť vznik písaného deformovaného slohu, jeho automatizáciu a naznačiť cestu k náprave.

Príčina deformovaného slohu je hlavne v napodobňovaní slohu cudzieho a slohových zvláštností cudzieho jazyka. Vyjdeme od štýlu svojich vlastných myšlienok. — Pravda, nemyslíme vždy vo vetách,

ale veľmi často v pojmoch a v predstavách — v pojmoch pri myslení o veciach abstraktných, v predstavách pri myslení o veciach konkrétnych. V prvom prípade nemusíme mať pre pojem predstavu slova, ktoré ho navonok zastupuje, a často museli by sme slovo hľadať dodatočne, keby sme chceli vyjadriť pojem, ktorý je nám v mysli jasný. Tak je to i s celými vetami. Môžeme mať len pocit istej súvislosti myšlienkovej, alebo logickej konklúzie, pocit, pre ktorý sostavili by sme vetu až vtedy, keby sme ho z nejakých príčin museli povedať alebo napísať. V druhom prípade, pri myslení o veciach konkrétnych, slovo zastupuje sama vec, na ktorú sa myslí, alebo predstava deja, ktorý sa práve v mysli kombinuje. A jednako má každý človek v myšlienkach ohromnú štylistickú prax, a to v svojej materinskej reči, o ktorú nám v tomto časopise ide. Lebo často, najmä pri rozmýšľaní o veciach abstraktných, musíme si pojmy nahrádzať ich znakmi, t. j. slovami a stavať tieto slová do logických celkov, tvoriť vety. Nie raz, keď sme sami, povieme si v duchu celú dlhú reč, často polemizujeme sami so sebou alebo s domnelým i skutočným ideovým protivníkom. Ak nemôžeme v noci pre nejakú starosť zaspať, presviedčame sa v duchu, že starosť nemusí byť taká veľká, aby nám uberala spánok, hľadáme pre to dôvody a skôr presvedčíme samých seba, ak svoje myšlienky ukladáme do logických viet. Vôbec, ak si chce človek svoje myšlienky poriadne logicky usporiadať, musí si ich upraviť do viet. Ináč nedostane poriadny a podložený výsledok.

Z toho by vyplývalo, že každý človek cvičí sa v slohu celý svoj život. Keď nie na písme, aspoň v myšlienkach a v reči. A skutočne je to tak. Nie je teda myslitelné, že by sloh svojej materinskej reči dobre nepoznal pri takej praxi. A pozná ho! Ak rozprávame s priemerne inteligentným analfabetom, pozorujeme, že štylizuje dobre a logicky. Tak štylizuje i gramotný sedliak v svojom nárečí. Ale ináč bude štylizovať dedinský písmák, bude používať vyčítané pojmy. Ich smysel musíme si často vykombinovať z vetnej súvislosti, lebo často bude im dávať nesprávny smysel. Často deformuje prirodzený štýl hovorenej reči (v nepresnej súvislosti zapletá na pr. biblické frázy a pojmy). Toto ako príklad, že človek stráca prirodzený intuitívny smysel pre štýl vtedy, keď sa jeho obzor rozširuje o náuky, ktoré mu boly predtým neznáme. Začína imitovať niekoho, kto stojí intelektuálne oveľa vyššie. Tu sme pri jadre veci. Dieťa v reči štylizuje dobre, ale školou začne sa imitačný proces, pokračuje cez celé štúdium a hotový vedecký pracovník a publicista, ak

sa o svoj sloh nestaral dostatočne, napodobňuje automaticky a neuvedomele stále. Najčastejšie deformuje na papier svoje myšlienky a navykne na to tak, že to pokladá za celkom prirodzené. Akú prácu majú potom s takýmto slohom redakcie, to si ukážeme nižšie na konkrétnych príkladoch.

Všimnime si najprv tohto imitačného procesu. Študent pod duševným vplyvom školy a v snahe napodobňovať reč autoritatívnej učebnice i svojho profesora stratí svoj prirodzený sloh, ktorý od malička dobre poznal. Pôsobí tu i moment vlastnej intelektuálnej malosti oproti intelektuálnej výške všetkého, čo si na škole ešte len má osvojiť. Preto študentovi zdá sa i jeho vlastný myšlienkový postup menejcenný a menej vyspelý, preto chce mu aspoň na papieri dávať formu učenejšiu, ako ju odpozoroval v učebniciach a u profesorov. Vec táto nezmení sa ani na škole vysokej. Napodobňuje sa knižná reč, nesprávne sa prenášajú pojmy, ba celé väzby na spojenia, kde sa vôbec nehodia ap. Tento imitačný a zároveň i deformačný proces živí sa potom rovnako i z reči cudzích, z nemčiny, francúzštiny a z latinčiny. Pamätáme sa, že v školskom prekladaní z latinčiny nijako sme si nesmeli dovoliť voľnejšie vyjadrenie, museli sme presne „vystihovať smysel", hoci v slovenčine vyšly z toho okyptené vety. Ale ináč sa nám nedôverovalo, že vieme „slovíčka". Myslím, práve latinčina má na svedomí mnoho a často užívaných pasívnych väzieb. Vplyv tohto všetkého na sloh je práve preto taký mocný, že nás to zastihne práve vtedy, keď sa učíme svoje myšlienky klásť na papier. Pomôcť nedá sa tu nijako, iba stálym prízvukovaním a upozorňovaním, že myšlienku treba v písme reprodukovať len takými výrazovými prostriedkami, ktoré si píšuci dostatočne osvojil, teda nechcieť ju nasilu obliekať do cudzieho rúcha.

Dobrý štýl učebnice a dobrý štýl hovorenej reči profesorovej nie je nikdy štýlom študentovým. Ale je pre študenta pium desiderium, preto ho stále napodobňuje, najmä v písme. A toto napodobňovanie je vlastne príčinou toho, že sa na vyučovanie slohu musí venovať vo všetkých školách toľko času, a zväčša nemá toto vyučovanie žiadúceho výsledku. Na školách odvyká sa v slohových cvičeniach zlo, ktoré sa na tých istých školách navyká, a tak je to circulus vitiosus. Azda by bolo dobre pre učiteľov vyučovacej reči uvedomiť si tento moment a hľadieť ho paralyzovať účinnejšie. Keď poznáme príčinu, ľahšie odstraňujeme jej následky.

Mohlo by sa mi namietať, že nehovorím pravdu, lebo imitáciou dobrého štýlu v učebnici a v hovorenej alebo písanej reči profeso-

rovej nemožno nadobudnúť si sloh zlý, ale zasa len dobrý. Pokladám štylizovanie za čosi, čo rastie s človekom, s jeho erudíciou a inteligenciou, čo musí z individua samého organicky vyrásť a priliehať mu ako rúcho presne pristrihnuté na jeho myšlienkovú schopnosť, aby som použil plastického prirovnania. Napodobniť sloh niekoho iného pre vlastnú myšlienkovú koncepciu možno len vtedy, ak napodobňovateľ je na duševnej a vôbec intelektuálnej úrovni napodobňovaného, alebo ak sa píše len o veciach celkom bežných a konkrétnych, každému rovnako blízkych. Medzi učiteľom a žiakom niet tejto intelektuálnej a duševnej rovnocennosti a snaha je nepísať o veciach každodenných. Napodobňovanie môže mať teda len negatívny výsledok, ba dlhoročnou praxou stane sa zlozvykom.

Priberaním nových náuk kazí si teda človek zároveň i svoj pôvodný prirodzený sloh. Preberaním nového obsahu preberá i jeho formu, zriedka sa k tejto forme prepracúva sám. S tým súvisí i prejímanie germanizmov z nemčiny, romanizmov z románskych jazykov ap., podľa toho, v akej reči vníma človek nové disciplíny. Otázka je, ako sa teda vrátiť k svojmu pôvodnému slohu, ako oživiť otupelý prirodzený smysel a cit pre dobrý sloh, ktorý mal človek pred svojou kultiváciou. Odpoveď na túto otázku nie je ani taká ťažká. Máme v sebe činiteľa, ktorý sa nám v tejto veci nikdy nespreneveril, ale spreneverili sme sa my jemu. A to naše vlastné myslenie.

Ak človek verejne hovorí alebo píše pre verejnosť, vie, že jeho slová podliehajú kritike. Snaží sa teda robiť tak, aby pred kritikou obstály. Dosť sme už ukázali, ako sa takáto štylizácia na verejnosť nedobre robí. V myslení niet takejto príčiny k pretvárke, ani nemusíme myslieť tak, aby sa to zdalo učenejšie. Tam sme viacej svoji vlastní, oveľa úprimnejší. Bolo to tak vždy. Naše myšlienky nepodliehaly cudzej kritike, nemuseli sme ich upravovať podľa cudzích vzorov, nemuseli sme sa báť, že ich sloh nebude na úrovni písanej učebnice, odbornej knihy, profesora ap. Kus tejto úprimnosti vlastného myslenia je i v našom rozhovore, povedzme, o veciach odborných. Iba do písma ťažko to preniká, lebo sme si navykli imitovať a deformovať a robíme to už celkom neuvedomele.

V tom je celé tajomstvo i poučka ako písať svojskejšie. Písať treba tak ako myslíme, neokypťovať svoje myšlienky, keď ich kladieme na papier, lebo toto okypťovanie nie je nič iné ako natískanie vlastného obsahu do cudzích foriem, kam tento obsah nijako nepristáva, lebo pre vlastné myšlienky musíme mať vlastnú formu. A máme ju v sebe, lebo nie je možné, aby človek nemal smyslu

pre krásu a srozumiteľnosť svojej materinskej reči. My tento svoj sloh kultivujeme, odkedy sme začali rozmýšľať. Iba sme ho ubili cudzotou, ktorú sme kdesi odpozorovali, nedali sme mu rozvinúť sa naplno. Keby sme neboli urobili túto chybu, vedeli by sme odborným štúdiom obohatené myšlienky klásť na papier tak prosto, tak jednoducho, ako sa nám rodia v hlave. Tak ako sme pred svojou kultiváciou hovorili o veciach prostých, tak pekne vedeli by sme dnes hovoriť o veciach složitých. Nemožno povedať, že by to bola reč primitívna. Bola by primitívna vtedy, keby sme naozaj primitívne mysleli. Ak myslíme ako intelektuáli alebo aspoň vzdelaní ľudia, bude i reč naša na úrovni. Veď ak naša myseľ, náš rozum nie je na takej výške, aby nás jeho prosté a nenásilné pochody mohly reprezentovať, nedá sa to nahradiť nijakými štylistickými bravúrami. Tak možno robiť iba umelú, priezračnú hmlu okolo vlastnej myšlienkovej malosti.

Takéto oprostenie sa od cudzích, najmä cudzojazyčných štylistických vzorov, takýto negatívny pomer k nekritickej imitácii a k snahe nasilu písať veľmi učene umožňuje vytvoriť si takzvaný individuálny sloh. Individuálny sloh je jasný a presný, vždy ukazuje pravú tvár a pravú úroveň svojho tvorcu. Okrem toho je vždy pekný, či už píše takto človek veľmi učený, menej učený alebo celkom prostý. Pri čítaní takéhoto písma vieme hneď, na čom sme, dobre rozumieme. Slovom, vnímame bezprostredne, a netreba nám z vety, na pohľad veľmi učenej, vylúskavať obsah často veľmi prostý.

Napokon, aby som ukázal, že článok tento nevznikol len z nejakej špekulácie, ale že ho vyvolala denná potreba, podám niekoľko konkrétnych príkladov z redakčnej praxe. Príklady nie sú vybrané s tendenciou ukázať najhoršie chyby, ale celkom náhodile z veľmi bohatej a rozmanitej zásoby, ktorá by sa našla v zapretovaných rukopisoch. Ešte chcem poznamenať, že ide o autorov, napospol dobrých publicistov a odborníkov, ktorí nemajú príčiny písať ináč ako myslia. Je to len doklad na tvrdenie, že spomenuté zlozvyky, nadobudnuté tak, ako sme to vysvetlili, neskôr sa celkom automatizujú a robia sa neuvedomele.

*

Predovšetkým treba spomenúť užívanie niektorých slovies vo veľmi neprimeranej funkcii a v podivnom postavení.

Slovesá vyskytovať sa, vyskytovať, skýtať: „Učebnica vyskytuje určité prichýlenie sa k metode...“ Je to násilne a proti duchu reči formovaná myšlienka, že učebnica kloní sa k nejakej

metode. „V priebehu roku naskytne sa udalosť, že...“ Aký neprirodzený opis toho, že počas roku stane sa to a to! „V shromaždení vyskytol sa človek, ktorý sa odvážil protestovať“ miesto prostého *našiel sa človek* alebo *bol človek*. „Kniha skýta poučenie“, „naskytuje sa nám tu príklad...“ miesto *kniha poučuje, tu máme príklad, je to príklad* alebo podobne. Mohli by sme citovať hŕbu takýcho príkladov. Znak, že udomácnilo sa zbytočné sloveso i s celou rodinou rozličných foriem. Ako cudzí element v reči špatí celé vety. Skúsme ním vyjadriť nejakú každodennú skutočnosť a vzniknú nám takéto absurdnosti: „vyskytuje sa mi na kabáte diera; priateľ skýtal mi poučenie; malý Janko vyskytuje určité prichýlenie sa k svojmu strýcovi.“ Nad takýmito vetami zasmiali by sa i autori citovaných vážnych viet. Ale v odbornom článku necítia ich smiešnosť, lebo tam imitovať cudziu reč zdá sa im už dlhou praxou celkom prirodzené. Príklady, ktoré sme uviedli, ukazujú ako sa možno obrátiť o radu i na prostý konverzačný štýl i na zdravý slovenský rozum.

Sloveso javiť sa zakorenené je tiež veľmi: „Javí sa uňho myšlienková pohotovosť“ miesto *v myšlienkach je pohotový* ap. „Pokrok školstva javí sa v počte detí“, „javí sa to všade.“ Všetko dalo by sa povedať veľmi jednoducho a krajšie: *pokrok školstva vidno na počte detí, vidieť to všade* ap. Tvoria sa neslovenské väzby a celkom sa zatláča sloveso *ukazovať sa,* len preto, lebo sa zdá málo učené. Miesto *ukazuje sa ako dobrý a súci človek,* píšu radšej „javí sa ako...“

Naši publicisti až veľmi často upotrebujú sloveso diať sa, deje sa: „Výuka reči môže sa diať v škole, v kurzoch atď.“, „Pečlivosť o kultúru nášho jazyka deje sa na väčšine našich škôl spôsobom veľmi jednostranným“, „...učenie smiešané, ktoré sa deje buď stejne v celej triede, buď...“ Autori takýchto viet zháčili by sa iste, keby si na ilustráciu, ako takáto veta pôsobí, urobili podobnú vetu o svojej činnosti, na pr.: „písanie článku deje sa na stole“. Potom by napísali celkom prosto a pekne: *reč vyučuje sa v škole..., o kultúru svojho jazyka staráme sa na našich školách zväčša veľmi jednostranne, smiešano vyučuje sa* ap. Usporili by prácu sebe a redaktor nemusel by kaziť ich „individuálny“ sloh a mal by menej roboty.

Podobného charakteru sú i vety, kde miesto *starať sa* píše sa venovať pečlivosť. Načo hromadiť takéto vety: „Osobitná pečlivosť mala by sa venovať...“ a i. Podobne: „Autor venuje sa

poučeniu o potrebe" miesto *poučuje o potrebe*...; alebo „Tejto otázke je venovaná práca badateľky" miesto *zaoberá sa touto otázkou*. Tu tiež len niekoľko príkladov na ukážku. — Netvrdíme, že výraz „venovať pečlivosť" je zlý, ale užíva sa príliš často a zbytočne.

Aspoň dva príklady so slovesom nastávať: „V počte škôl nastalo zveľadenie v celej republike" miesto *zvýšil sa počet škôl*; alebo: „Pochopenie týchto otázok nastáva..."

Hodne sa rozmohlo užívanie slovesa dostávať sa niečoho. Pomaly bude sa písať: „nedostáva sa nám pochopenia, na školách nedostáva sa deťom dostatočného poučenia o ničom". Ako príklad: „Vyššieho vzdelania sa dostáva učiteľstvu v pedagogických inštitútoch." Pritom je užívanie tohto slovesa veľmi nejasné. Raz znamená chýbať, raz dostávať niečo, inokedy nejakú nedostatočnú činnosť. Redaktor musí si tento smysel často vykombinovať z kontextu alebo si ho proste domyslieť. Okrem toho užíva sa s genitívom i s akuzatívom. Vidno z toho najlepšie, že nie je v slovenčine doma. Ale užíva sa hojne vari len preto, lebo je to novota.

Takéto vety možno nájsť i so slovesom dochádzať: „V nej (v knihe) dochádza veľmi správneho ocenenia dôležitosť individuálneho učenia." To je typický príklad na množstvo takýchto viet, kde by mohlo veľmi jednoducho a pekne byť: *v knihe správne sa oceňuje dôležitosť individuálneho učenia* alebo pod. I toto sloveso viažu autori s oboma pádmi.

Sloveso nachádzať zbytočné je v takejto vete: „Aj u nich nachádzame negatívne reakcie", keď môže byť: *aj ony* [deti] *negatívne reagujú*. Ale to by ešte nebolo najhoršie.

Užívanie zvratu po stránke rozmohlo sa do závideniahodnej hojnosti. Je to veľmi pohodlná pomôcka, lebo sa dá prišiť hocikde. Vznikajú z toho veci až bizarné, ale našim publicistom veľmi sa to páči. Ak sa to nejako nezastaví, pomaly budeme písať takto: „po stránke väzby je kniha pekná". A prečo nie, keď celkom spokojne píšeme takéto vety: „Obe štúdie po stránke obsahu pripomínajú...", „Po stránke četby našich dievčeniec, majú zhubný vliv" také a také knihy, „...ale že sa pretvára [reč] často i násilne a iba po stránke formálneho opakovania istých dávno už automatizovaných výrazov z čias eklektrického romantizmu", „...v druhom rade sa snaží rozborom viet po stránke skladobnej, syntaktickej vniknúť do sostrojovania myšlienkových celkov", „Výchova upína svoj zreteľ predovšetkým na správnosť po stránke pravopisnej a mluvnickej", „Pravda, po stránke mravnostnej nie sú závadné"

(knihy), „...musíme sa starať aj o deti s vadami výslovnosti, a to tak po stránke liečenia ako aj po stránke nápravnej“ ap. Niekde nemožno sa tomu dobre vyhnúť, ale potom je vari lepšie písať *so stránky*. Z citovaných viet vidno, ako môže takáto na podiv obľúbená vec robiť v slohu a vôbec v konštrukcii vety neuveriteľne veľkú oštaru. Je to ako burina, ktorá sa z ničoho nič začne naraz rozrastať a ničiť okolo seba všetko. Všimnime si len v citovaných vetách, aký zhubný vplyv majú v nich tieto dve na pohľad nevinné slovíčka. Neraz ťažko porozumieť takto okyptenej myšlienke, na pr. v spomenutej vete o čítaní dievčat. A šíri sa to len imitáciou!

Je až na podiv, ako sa vyhýbame jednoduchej vete. Neviem, ale vari sa nám také prosté vety zdajú vulgárne a nedôstojné, keď chceme písať pre verejnosť! Azda v tom je príčina, lebo nie je pravda, že by sme ich nepoznali. Veď v konverzácii ich denne užívame. Pekným príkladom je táto veta: „...upozorňuje na výchovné chyby, ktoré sa robia so stránky rodiča už u nemluvňaťa.“ Rodič teda nerobí chyby, ako by povedal každý prostý človek, ale „chyby sa robia so stránky rodiča“. Čo iné môže stvoriť takúto vetu ako neuvedomelá snaha komplikovať reč, navyknutá na školách a čítaním odborných diel. Ešte dva príklady na ukážku: „Dochádza k všelijakým ponosám na rodičov zo strany detí“, „Potreba podobnej informačnej knihy bola už dlhšiu dobu pociťovaná jak so strany rodičov, tak aj so strany detí.“ Pritom sa píše *so* i *zo*. Ale najhoršie je, že tento nešťastne užívaný zvrat núti činnosť vo vete stavať do celkom neprirodzeného pasíva. Len si všimnime spomenutých príkladov. Predstavme si, že by sme takto hovorili: „nad smrťou priateľovou pociťovaná je z mojej strany bolesť“. Kdekto by sa nám vysmial. Ale v písme takéto vety nevysmeje nik, ba snaží sa ich napodobňovať z psychologických príčin, aké sme naznačili v úvode.

Nie z neznalosti, ale len z otupelého citu pre reč nepotrebne sa užíva zvrat čo do: „Čo do svojej hodnoty, kniha je dosť dobrá“, „Ťažšia vec je s touto metodou, čo do jej spoľahlivosti“, „Usporiadal poradie žiakov čo do prospechu“. Prečítajme túto vetu prostému človeku, sotva z nej vycíti prostý obsah, že žiaci sa majú podľa prospechu usporiadať.

Často sa užívajú vety zbytočne roztiahané. Na pr.: „Otázka, ktorá sa nám tu natíska, je“ miesto *natíska sa nám taká a taká otázka*; „Princíp, na ktorom pracovné testy spočívajú, je ten, že...“ miesto *pracovné testy zakladajú sa* alebo *spočívajú na nejakom prin-*

cípe. Zbytočné užívanie vzťažného zámena ktorý je i v týchto vetách: „Niektoré, ktorých výsledky sú dosť výrazné, si tu uvedieme..." miesto *uvedieme si niektoré s výraznými výsledkami.* Alebo: „Je to však nielen autorova práca, ktorá priniesla vede trvalé hodnoty, za ktorú je cenený, ale aj jeho popularizačná činnosť získala mu zásluh skutočne veľkých." Nad takouto vetou zastane redaktor ozaj bezradne a potrvá mu, kým z nej niečo urobí, čo je logické a čo možno ako-tak prijať na stĺpce časopisu, ktorý chce mať slušnú reč. Pritom nie si je istý, keď po mnohých pokusoch napísal medzi riadky novú vetu, či dal do nej taký obsah, aký mal na mysli autor. Veta: „Knižočku vydáva autor mimo účelu všeobecného poučenia i jako pomôcku" má znamenať, že kniha má všeobecne poučiť i poslúžiť ako pomôcka. Ale pisateľ tejto vety chcel to povedať „odbornejšie". Iný príklad: „Učiteľ má tu aj osobne ťažké položenie, keď často k vôli oznámeniu zameškania školy úradom, musí sa od potrestaných rodičov obávať, že sa mu pomstia." Ide o to, že učiteľ musí sa obávať pomsty rodičov, ak úradom oznámi, že dieťa vymeškáva školu. Ale takáto nezdeformovaná veta zdá sa neumelá. Len istou špekuláciou môže vzniknúť veta: „Výčitky padajú do radov učiteľstva a profesorstva" miesto *vyčíta sa učiteľom a profesorom.* Podobne frázy ako: „nastaly zmeny ohľadne možností; vzťahom na naše pomery; rastie neplnenie školskej dochádzky; z dôvodov písma treba robiť to a to" a podobné frázy neslovenské, nepekné, zbytočne komplikované a — deformované.

Priniesli sme niekoľko dokladov z praxe. Málo z toho množstva, ktoré ostáva denne na redakčnej riečici, aby sme ukázali, že sme tento článok nepísali zbytočne. Ani jedna z týchto viet neuzrela svetlo sveta v matičných vydaniach, ale našly by sme takéto príklady aj v slove tlačenom. Tieto veci sa do úmoru opakujú. Niektoré možno skorigovať ľahko, ale prichodia články, nad ktorými treba sedieť i celé dni a márniť takto drahý čas, ktorý by sa mohol a mal venovať práci osožnejšej, keby bolo u pisateľov trocha zodpovednosti a trocha snahy pridržať sa hesla: Nevykrúcaj svoje myšlienky.

Neraz nám vyčítajú, že kazíme individuálny sloh. Aký má byť individuálny sloh a čo je to vôbec, povedali sme v úvode. Z tohto obvinenia akiste nás ospravedlnia i uvedené ukážky slohových deformácií. Z nich jasne vidno, že tu ide o všelijaký iný sloh, len nie o individuálny. A vidno z nich i to, že každý, komu na kráse ma-

terinskej reči len koľko-toľko záleží, musí sa všemožne starať, aby takéto zjavy čo najprv zmizly.

Všetky doklady sú z článkov dobrých. Preto odporúčame autorom viacej sa usilovať, aby dobrá, zdravá a pekná myšlienka bola vo vete zvučnej, vkusnej a slovenskej.

Henrich Bartek:

K PRAVOPISNEJ REFORME.

Túžby po pravopisnej oprave a volanie po zjednodušení ortografického systému nie je zjav iba slovenský, veď stretáme sa s ním nielen u národov, čo majú starý pravopis, ktorý už v mnohom nezodpovedá terajšiemu jazykovému stavu patričných národov, ale aj u národov s pravopisným systémom nedávno ustáleným, ktorý so stanoviska praktičnosti je oveľa prístupnejší a ľahší ako tradičné pravopisy etymologické alebo historické.

Francúzske deti majú naisto väčšie ťažkosti s francúzskym pravopisom ako slovenské so slovenským, a jednako vôľa opravovať pravopis je vo Francúzsku menej v móde, lebo Francúzi si veľmi dobre uvedomujú, že akékoľvek narušenie ustálených pravopisných zásad mohlo by nedobre účinkovať, keďže takýmto činom by sa naštrbila súvislosť s ortografiou doterajšej literatúry. Darmo jemný znalec estetiky jazyka francúzskeho Remy de Gourmont žiadal odstrániť z francúzskeho pravopisu „všetky litery, ktoré sa nevyslovujú"*, darmo žiadal nahradiť zložku *ph* prostým *f*, *y* obyčajným *i* atď., Francúzska akademia neodhodlala sa urobiť zmeny vo francúzskom pravopise. Ohľad na tradíciu a na závažné okolnosti mimojazykové bol silnejší. Nie div, veď medzi teoretickými zásadami vedy a životnou praxou bývajú často nezvládnuteľné rozdiely, ktoré ťažko odstrániť bez škodlivých dôsledkov pre spoločnosť. Preto je veľmi často nemožné dôsledne pokračovať podľa vedy. Rozumný kompromis medzi vedou a praxou býva najprijateľnejším riešením. A tak je to aj s pravopisnou reformou, ktorej požiadavky sú značne menlivé podľa stavu lingvistickej teorie. Tak na príklad u nás v ostatnom čase v mene fonologie požadujú sa ďalekosiahle pravopisné opravy, na prvý pohľad dobre opodstatnené, lež keď ich podrobíme dôkladnejšiemu skúmaniu lingvistickému, ukážu sa ťažkosti takého rázu, že obozretný lingvista musí sa vysloviť proti

* Esthétique de la langue française[13], str. 75 a nasl.

prenáhlenému reformovaniu, a najmä proti tomu, aby na riešenie ťažkých pravopisných problémov vplývaly všakové rezolúcie, ktoré sa prijímajú na schôdzkach, kde sa o celom komplikovanom probléme hovorí niekoľko minút.

Ponechajme nateraz bokom otázku ypsilonovú, ktorá je veľmi spletitá, a všimnime si na pohľad prostejších problémov. Ľudovít Novák v článku Návrat k štúrovskému pravopisu (Slovensko, roč. 1936, str. 83) píše toto: „Menej komplikovaná bude otázka odstránenia nelogického a osihoteného písania *ô* namiesto rozpísaného *uo*, symetrického s písaním *ie*, *ia*, *iu*, a potom nahradenia *ä* prostým grafickým *e*. I v týchto dvoch bodoch by išlo o návrat k štúrovskému pravopisu, a to o návrat s princiálneho stanoviska úplný. Len pri *ä* by sa v správnej výslovnosti pripúšťala i naďalej popri výslovnosti *e* aj výslovnosť *ä* ako takzv. ortoepický variant, ortoepický druhotvar."

I. Písanie *ô* ako *uo*.

Predovšetkým treba pripomenúť, že pri riešení pravopisných problémov nestačí úzke hľadisko fonologické, ale okrem fonologie treba si pribrať i morfonologiu. Ináč povedané: nemáme dbať len na hláskovú ústrojnosť slov, ale aj na ich kmeňoslovnú stránku. Pokúsme sa osvetliť vec s tohto stanoviska.

1. Proti písaniu *ô* ako *uo* hovorí sama fonologia, ktorá žiada, aby každej foném (hláske) zodpovedala osobitná graféma (litera), a teda nie dve grafémy. Niet sporu o tom, že dvojhláska *ô* je foném, a preto podľa zásad fonologie nerozpísané *ô* je oveľa lepším grafickým znakom ako grafémová zložka *uo*. Teda vonkoncom neobstojí tvrdenie, že *ô* je „nelogické".

2. Ale nemôže tu rozhodovať ani ohľad na symetriu k písaniu *ie*, *ia*, *iu*. Veď so stanoviska fonologického treba pokladať za nedostatok, že fonému *ie* píšeme ako zložku, t. j. že máme dve litery na označenie jednej fonémy. Takýchto prípadov jest v našom pravopise viac, na pr.: *ch*, *dz*, *dž*. No zdá sa, že ani najväčší pravopisní reformátori nebudú požadovať, aby sme si pre *ch* vymysleli osobitnú literu. — Pravda, na druhej strane nemožno nemať námietky proti snahe, keď niekto chce rozmnožovať grafémové zložky tam, kde náš pravopis vyhovuje požiadavkám fonologie.

3. Proti písaniu *uo* hovorí aj ortoepia. Neslobodno zabúdať, že výslovnosť *ô* nie je vo všetkých nárečiach rovnaká, ba celý východ má proti spisovnému *ô* krátke *u* (*kuň*), na západnom Slovensku sú

dialekty, kde proti *ô* je *ú* (*kúň*), prípadne *ó* (*kóň*). Ak by sme písali *uo*, a nie *ô*, tak príslušníci nárečí, kde miesto *ô* je *u*, *ú* alebo *ó*, vplyvom pravopisu kládli by váhu na prvú samohlásku zložky *uo*, čím by trpela správna výslovnosť. Pravdepodobne vyslovovali by *ku°ň*, a nie *kuoň*. Táto obava je tým viac oprávnená, že samohlásky *u* a *o* približne rovnako dlho sa vyslovujú, proti tomu pri dvojhláskach *ia, ie, iu* slabičným nositeľom nemôže byť *i*, keďže ono už svojou prirodzenou kvantitou je kratšie ako *a, e, u*, takže pravopis nemôže tu vplývať na výslovnosť (nevyslovuje sa i^a, i^e, i^u), ale pri písaní *uo* je tu oveľa väčšia možnosť pre výslovnosť u^o, čo by bolo veľmi nesprávne.

4. Napokon ostáva dôvod morfonologický. Je neodškriepiteľnou výhodou pre pravopis, ak tvárnosť koreňa sa čím pevnejšie udržuje v písme. Písmeno *ô* je rozhodne bližšie k *o*, ako *ou* k *o*. — Súvislosť koreňov v tvaroch *môj-moje, kôň-kone, kôš-koša* je naisto pevnejšia ako v prípadoch *muoj-moje, kuoň-kone, kuoš-koša* atď. Túto kmeňoslovnú (morfonologickú) stránku problému nemožno podceňovať. Naopak, musíme byť radi, že náš pravopis v tejto veci je umne urobený. — Terajší náš pravopis s *ô* dbá na zachovanie grafickej súvislosti slovných koreňov, čo musíme označiť za výhodu.

Na základe týchto vývodov môžeme sa celkom smele vysloviť proti navrhnutej pravopisnej oprave, ktorá žiada nahradiť *ô* zložkou *uo*. Proti tejto reforme máme závažné námietky fonologické, ortoepické a morfonologické, nehovoriac už o tom, že bez dôležitých príčin neslobodno hýbať vžitými pravopisnými zvyklosťami.

II. Odstránenie *ä*.

Už v predošlom čísle Slovenskej reči (str. 169—171) Jozef Hrabovský poukázal na niektoré ťažkosti, ktoré by vznikly, keby sa zaviedlo písanie *e* namiesto *ä*. Naša spisovná reč ochudobnila by sa tým o svojskú samohlásku; vplyvom pravopisu mizlo by *ä* aj vo výslovnosti tých, čo ho majú vrodené; výslovnosť *ä* má veľký význam pre vyučovanie cudzích rečí; napokon ponechanie *ä* ako ortoepického druhotvaru vnášalo by zmätok do správnej výslovnosti. Toto sú hlavné dôvody Hrabovského. — K nim môžeme pridať ešte tieto:

1. Odstránením *ä* z nášho pravopisu vznikol by aj grafický nesúlad medzi dlhými a krátkymi slabikami slovných koreňov a prípon. Teraz proti krátkemu *ä* máme v dlhých slabikách *ia*, takže súvislosť medzi *ä* a *ia* je celkom zreteľná. Niet pochybnosti o tom, že pri písaní *väzba-viazať*; *sväz, svätok-sviazať* atď. udržuje sa kmeňoslovná

súvislosť slov, a to nepomerne lepšie ako pri písaní *vezba-viazať*, *svez-sviazať*, *peť-piaty* atď. Terajšia naša spisovná reč pozná len striedanie *e* s *ie* (na pr. *bieda-bedár*, *viera-veriť*), ale po nahradení *ä* prostým *e* mali by sme aj striedanie *e-ia* (*peť-piaty* atď.), lenže týmto by sa celkom zbytočne uviedlo nové striedanie.

2. Po odstránení *ä* vzor *dievča*, *-ťa* musel by sa rozdeliť na dva vzory: I. *dievča* a II. *žriebe*. Skloňovali by sme dievč*ťa*, ale žrieb*ťa*. V školách by sa žiaci museli učiť, že pôvodne bolo v slovenčine *ä*, museli by vedieť, že v slovách, kde je striedanie *e-ia*, bolo pôvodne striedanie *ä-ia*. Teda museli by vedieť to, čo teraz, takže odstránenie *ä* z našej grafiky nebolo by pre nich nijakou výhodou.

3. Vec by sa skomplikovala aj pri príponách. Teraz máme príponu *-atko* (po perných spoluhláskach *-ätko*). Po reforme by sme písali dievč*atko*, ale žrieb*etko*. Istotne nik nebude tvrdiť, že písanie dievč*a*-žrieb*e*, dievč*atko*-žrieb*etko* je výhodnejšie so stanoviska kmeňoslovného ako terajšie dievč*a*-žrieb*ä*, dievč*atko*-žrieb*ätko* a pod.

4. Ostáva mi uviesť hlavný dôvod. Náš básnický jazyk nezniesol by odstránenie, vlastne nahradenie *ä* prostým *e*, a to najmä preto, že v slovenčine *ä* rýmuje sa nielen s *ä*, ale aj s *a* a s *e*. U našich básnikov nie sú zriedkavé rýmy: *zlatý-svätý*, *lety-svätý* a pod. Keby sa uzákonila navrhnutá pravopisná reforma, básne starších autorov musely by sa tlačiť bez narušenia pôvodného textu, lebo nik nemá právo opraviť básnikovi rým *zlatý-svätý* na *zlatý-svetý*! To značí, že žiaci by sa museli aj tak naučiť všetky slová, v ktorých sa píše *ä*. Pravda, takýto stav vniesol by do nášho pravopisu neželateľný zmätok.

Ako vidno, sú vážne námietky ortoepické a morfonologické proti navrhovanej reforme. No nám stačí dôvod básnickej reči, ktorú nesmieme ochudobniť o veľkú výhodu, čo jej dáva pri rýmoch *ä*.

*

Mohli by sme uviesť aj iné dôvody proti pravopisnej reforme, ktorá požaduje odstránenie *ä* a prepisovanie *ô* ako *uo*. Jedným z nich by bola skutočnosť, že pri písaní *ô* a *ä* je pomerne málo chýb v úlohách priemerných žiakov. Ale nám neišlo o úplné vyčerpanie všetkých argumentov, chceli sme len ukázať, že ani tieto dve navrhované opravy nie sú také jednoduché, ako si mnohí myslia.

Radikálne pravopisné opravy sú na prvý pohľad vábne, návrhy získavajú sympatie obecenstva, lež keď sa im prizrieme zblízka, často zbadáme, že neobstoja vo všetkom ani so stanoviska lingvistického.

Tvorčí-tvorivý. — Slovenská reč upozornila už viac ráz, že po slovensky správne je *tvorivý* (duch a pod.), a nie „tvorčí". Niektorí naši literárni kritici z denných časopisov mali by sa podľa toho spravovať.

Želva? — Slovenská politika, ktorá má ináč slovenčinu oveľa lepšiu ako Slovenský deník, píše „želva" namiesto *korytnačka.*

b. r. — Skratka *b. r.* značí *budúceho roku* (budúci rok); preto namiesto „bežného roku" treba užívať skratku *t. r.*, t. j. *toho roku* (tento rok).

Prvotriedny. — Toto slovo nie je zle utvorené, ale v ostatnom čase šíri sa v reklamách natoľko, že vytíska staré výrazy, na príklad miesto *výborná akosť* píšu *prvotriedna akosť,* miesto *znamenitý krajčír prvotriedny krajčír* a pod. Odporúčame zbytočne neužívať slovo *prvotriedny* tam, kde môžeme povedať *výborný, znamenitý, vynikajúci.*

Zbytky, zbylý-zvyšky, zvyšný. — Čech povie: Zbylo mi mnoho látky. Slovák hovorí: Zvýšilo mi mnoho látky. Čo zvýši, to voláme zvyškom. Poznáme *látkové zvyšky* a pod. Namiesto českého „zbylý" hovorí sa *zvyšný.*

V prvom rade. — Keď hovoríme o radoch, je celkom správny výraz *v prvom rade,* ale nemáme už ho upotrebovať namiesto príslovky *predovšetkým.* Zle: V prvom rade musíme Vás upozorniť. Správne: Predovšetkým musíme Vás upozorniť.

Roku 1935. — V dobrom spisovnom úze dáva sa prednosť výrazom *toho roku, roku 1935,* hoci nemožno tvrdiť, že výrazy *v tomto roku, v roku 1935* sú zlé. V tejto veci rozhodujúca je zvyklosť, ktorá hovorí za tvary bez predložky *v.*

K rukám-do rúk. — Na listoch často býva poznámka „k rukám pána X. Y." alebo „do rúk pána X. Y.". — Keď posudzujeme obidva výrazy so stanoviska významového, nuž každému hneď bude jasné, že správnejší je výraz *do rúk* ako „k rukám". Veď čo sa dostane niekomu „k rukám", to nemusí sa dostať aj *do rúk.*

Ukonaný, unavený, ustatý. — Tieto tri rovnoznačné prídavné mená sú správne a v dnešnom jazyku nerobíme medzi nimi rozdiel, hoci pôvodne naisto bol.

Voždy. — S týmto slovom stretáme sa len v básnických dielach, aj to najmä u básnikov, ktorí stáli pod ruským alebo českým vplyvom. V spisovnej próze môže byť iba *vždy.*

Tíštka-hrúbka. — Železná platňa má hrúbku 20 cm, je hrubá 20 cm. Nehovoríme, že je tlstá 20 cm. Preto v odbornej terminologii neslobodno užívať slovo „tíštka" namiesto správneho slova *hrúbka*.

Výslovnosť predložiek *s*, *so* a predpôn *s-*, *so-*. — Predložka *s* vyslovuje sa ako *z* pred slovami, ktoré sa začínajú samohláskami alebo znelými spoluhláskami (t. j. pred *b*, *d*, *ď*, *g*, *h*, *z*, *ž*, *dz*, *dž*, *m*, *n*, *r*, *ľ*), na pr.: s bratom-*z bratom*, s dámou-*z dámou*, s lekárom-*z lekárom*, a pod.; pred samohláskami: s Ivanom-*z ivanom*, s otcom-*z occom*, s ujkom-*z ujkom*. Pred slovami, začínajúcimi sa spoluhláskami *z* a *ž*, nikdy nebýva predložka *s*, ale *so*. — Výnimka: Iba v inštrumentáloch *s ním*, *s ňou*, *s nami*, *s vami*, *s nimi* ostáva *s* a nemení sa vo výslovnosti na *z*. — Predložka *so* vyslovuje sa vždy ako *zo*. Píšeme: so synom, so stola, so žiakom, so dňa na deň ap., ale vyslovujeme takto: *zo sinom*, *zo stola*, *zo žiakom*, *zo dňa na deň* ap. Výnimka: Len v inštrumentáli *so mnou* vyslovujeme *so* a nie *zo*. — Predpona *s-* vyslovuje sa pred znelými spoluhláskami. Píšeme: sbierať, vyslovujeme *zbierať*, sberba-*zberba*, sdierať-*zdierať*, sdružiť-*združiť*, sgazdovať-*zgazdovať*, shodiť-*zhodiť*, sviazať-*zviazať*, sjednať-*zjednať*, sjednotiť-*zjednotiť*, smazať-*zmazať*, smysel-*zmisel*, smer-*zmer*, snášať-*znášať*, srazit-*zraziť*, sriecť sa-*zriecť sa*, sletieť-*zletieť*, složiť-*zložiť*. — Predpona *so-* vyslovuje sa vždy ako *zo*, na príklad: sobrať-*zobrať*, sodrať-*zodrať*, somlieť-*zomlieť*, soskočiť-*zoskočiť*, sostrojiť-*zostrojiť*, sostaviť-*zostaviť*, sošit-*zošit*, sošiť-*zošiť*, sošmyknúť-*zošmyknúť*, soznam-*zoznam*, sožať-zožať a pod.

Upozorňujeme na správnu výslovnosť predložiek a predpôn *s*, *so* najmä preto, že v ostatnom čase vplyvom pravopisu začína sa zanedbávať ich pôvodná výslovnosť. Často počuť, že *s* pred samohláskami vyslovuje sa ako *s*, a nie ako *z*. Vyslovujú „s occom", hoci jedine správne je *z occom*, šíri sa výslovnosť „sošit", „so sinom", hoci donedávna všetci Slováci vyslovovali len takto: *zošiť*, *zo sinom*. Preto pozor na predložky a predpony *s*, *so*.

Zmocniť-splnomocniť. — V slovenčine je neznáme sloveso „zmocniť niekoho". Oddávna sa hovorí *splnomocniť niekoho*, preto nemôžem mať „zmocňovací zákon", ale len *splnomocňovací zákon*.

Dovedna. — Keď spočitujeme sumy alebo číslice, máme písať *dovedna*, a nie „spolu", ako je doteraz zvykom pri účtovaní.

Za redakciu zodpovedá Henrich Bartek.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačil Kníhtlačiarsky úč. spol. v Turčianskom Sv. Martine.